

Меша Селімович

ОСТРІВ

Переклад із сербської Володимира Янцура

Дискурс
Брустури — 2022

Селімович Меша.

Острів [роман] / Меша Селімович / перекл. із сербської Володимира Янцура. — Брустури : Дискурсус, 2022. — 176 с.

ISBN 978-617-7411-91-7

У романі «Острів» автор замислюється над змістом людського існування, над конфліктом між людиною і обставинами життя, силами природи, від яких вона залежна і на які вплинути не може.

Головні герої — Іван і Катерина, літня подружня пара, що доживають вік на закинутому, віддаленому острові. Їх не тільки забули власні діти, вони відчужені й від решти мешканців острова.

У додаток до цієї екзистенційної драми Іван і Катерина віддалені також одне від одного й не завжди здатні знайти порозуміння між собою. Таким чином дві пов'язані спільною долею людські істоти, живуть своїми відокремленими життями. Однак у хвилину загрози життю Катерини відбувається зміна.

Книжка складається з розділів, які можна сприймати як окремі новели: у кожній стається якась подія і міститься моральний висновок, головню про самотність і відчуженість.

© by Mehmed «Meša» Selimović

© Володимир Янцур, переклад, 2022

© Дискурсус, видання, 2022

Вигнання

Хата стоїть на краю виступу, у рідкому сосновому лісі, на острові. Зовсім близько цвинтаря, далеко від невеликого рибальського селища. Тут, біля моря, сяйливого влітку, похмурого й сірого взимку, живуть вони удвох роками, незмірно довгу низку років, могли й забути все, що було, адже було давно, але не забули, засуджені на спогади.

Його: сіть, риби, човен, промови, смуток і лють, блукання по острову.

Її: варіння, прибирання, квіти, кури, рояль, про який мріє, терпіння й меланхолійні спогади.

Він ненавидить свої риби й каже: завтра зготуємо курку на обід. Вона розумніша, каже: радше рибу.

Він відпливає човном далеко від острова, туди, де глибоке море, там почуває себе самотнім, вільним, або йде в ліс, у п'ятму, вночі, любить негоду, вітер і хвилі, і виголошує невиголошені промови, кидає у вітер якесь слово, вигук, якусь обірвану фразу й більше відчуває, ніж каже.

Вона цього вечора має іспанську зачіску й округлі сережки, тридцять п'ять років тому з такою зачіскою й такими сережками грала Шопену мазурку на доброчинній вечірці, голова був задоволений, погладив її по обличчю, вона грала ту мазурку часто, на багатьох заходах, під час усіх державних свят, перед усіма значнішими особами міста. Тому любила оживляти ті гарні спогади про час, коли вона сильно відчувала життя. Тому-то ледь може дочекатися, коли він піде на море або в село, тоді сідає на край дзиглика й по

дощі кухонного стола перебирає задерев'янілими пальцями, уявляючи клавіатуру й звук рояля та поважних гостей, що її слухають, примарно похитується в ритмі музики зі снів, зовсім легенько, із заплющеними очима, очікуючи ті далекі оплески як сенс, що не втрачає своєї ваги навіть по стількох роках, і уявляючи численні погляди, звернені на неї з дивуванням. Їй так гарно, що хочеться плакати.

О, ким вона могла стати!

О, ким він міг стати!

Доля їм не дала, перешкодило їм життя.

Далеко за морем світиться нічне місто тисячами лампочок.

Вони сидять порізно, дивляться на місто.

Цвіркун цвірчить під каменем, квилить сич в оливковому гаю під пагорбом.

Він ненавидить її іспанську зачіску, зализану, з білими корінцями відрослого волосся, шаленіє від злості, коли її бачить. Особливо після своїх промов, потім заспокоюється.

Часто вони провадили одну й ту саму розмову, і добре, що могли хоч щось говорити.

— Твоя зачіска жаклива, — каже він спокійно, тамуючи лють, відкладаючи її: буде шкода, якщо розмова припиниться відразу, краще, щоб відбувалося навіть щось неприємне, ніж нічого.

— Личить мені, — відповідає вона терпляче. І так думає. Ніколи не вибухає, їй приємніше бути мученицею.

— Ти як те чудовисько.

— Ти маєш недобрі очі. І думки. Тому й не бачиш нічого гарного.

— Постаріла. Фарбуєш волосся, щоб не було видно, що сива.

— Усі жінки фарбують волосся.

— Не всі. Лише ті, які хочуть щось приховати. Ти хочеш приховати старість.

— Я для тебе пофарбувалася. Щоб була такою, як тоді.
— Ніщо не може бути таким самим.
— Я грала Шопена, ти дивився на мене, слухав, як і решта. Був захоплений. Усі були захоплені. Я ще тепер бачу, як сяють їхні очі.

— Більше не сяють.

— Ще сяють, нічого не змінилося.

— Повмирили вже, майже всі.

— Усе збереглося в моїй пам'яті.

— Любиш фантоми?

— Не люблю фантомів, люблю те, що було.

— Зміни зачіску!

— Навіщо, любий?

— Не кажи мені «любий».

— Чому, любий?

— Зроби звичайну зачіску!

— Сьогоднішнього вечора рівно тридцять п'ять років од того концерту.

— Невже ти не можеш пригадати чогось іншого?

— Це єдине, що мені лишилося.

— Нічого тобі не лишилося.

— Хочеш вина, любий?

— Не хочу.

— Трохи тебе звеселить.

— Не хочу, щоб мене щось звеселяло. Хочу, щоб мені було тяжко.

— Маємо повний бутель. Чорного. Я віддала за нього стару сукню.

— Ти маєш страшний вигляд. І ніколи добре не грала.

— Не будь злим. Я мала пристрасті.

— Я помилився на тобі.

— А я на тобі, любий.

— Усе покинув заради тебе.

— Ти покинув те, чого бажав, а я те, що мала.

- Ти хотіла мати оцю дурну хату.
- Ми хотіли, любий.
- Тепер не маємо куди йти. Прив'язані, мов до гробу.
- Дивимось на місто. Щовечора.
- Я міг бути політиком у місті, якби не було тебе.
- Не міг ти бути політиком, ти занадто імпульсивний.
- Я добрий промовець.
- Ти лише раз виступав у раді. Промовив три слова.
- Нічого не хочеш мені признати.
- А що ти мені признаєш?
- Затисла мене, знищила. Розлучімся.
- Як скажеш, любий.
- Дітей тобі не віддам.
- Діти мої.
- Хай самі вирішать.
- Діти — добро, любий?
- Добро.
- Онуки — добро?
- Онуки добро. Виросли. Ходять до школи. Добре вчаться.
- Весело з дітьми.
- Чому ти не хотіла йти зі мною до міста, любя?
- Я була хвора, любий. Знаєш, як мене тиснуло в грудях.

Та й жовч мене мучила.

- Пам'ятаю.
- Тобі теж не треба було йти.
- Мабуть, твоя правда.
- Другий раз я тебе не пущу.
- Чому вони не люблять, коли ми приходимо?
- Коли я приходжу, вони люблять.
- Торік ти швидко повернулась. Як і тепер. Утекла.
- Дивляться байдуже. Дивляться сердито. Кажуть, що не мають місця. Не мають часу, кажуть.
- Вам добре там на острові, кажуть.
- Раді, коли ми повертаємось сюди.

- Чому вони такі?
- Усі діти такі.
- Не всі. Вони схожі на тебе, тому вони такі.
- Хіба я бездушна?
- Як ти можеш казати, що наші діти бездушні?
- Я цього не казала.
- Вони себелюбні. Як і ти.
- Як і ти.
- Як і ми.
- Як і всі.
- Я не себелюбний.
- Ні, любий.
- Ти теж ні.
- Ні, любий.
- Надінь іспанські сережки. Заграй трохи Шопена.
- Ні, любий. Ти будеш сердитись, ще більше мене не-навидітимеш.
- Сьогодні ні.
- Чому сьогодні ні?
- Через дітей.
- Ми потрібні одне одному. Нас двоє. Нікого не маємо.
- Себе теж не маємо.
- Будемо думати, що маємо.
- Нам треба так думати.
- Бо так і є.
- Звичайно, що є.
- А наші діти добрі.
- Може, й не добрі, але нас люблять.
- Люблять нас, тільки не мають часу.
- Ні місця. Тісно. Чимраз тісніше.
- Чимраз ближче.
- Ти боїшся кладовища? Занадто близько від нас.
- Боюся. А ти?
- І я боюся.

- Чого?
- Кладовища, смерті, старості, життя.
- Хочеш вина, любий?
- Не хочу. Хай мені болить. Коли п'ю, забуваю, і мені не болить.
- Тобі й треба забути.
- Не треба забути. Я не хочу забути. Коли забуду, то змирюся. А я не хочу змиритися. Хочу, щоб було те, чого хочу.
- Ти хочеш бути сам, любий.
- Це моя річ.
- Але я не хочу померти, любий.
- Знаю. Ніхто не хоче.
- Чому ти такий злий, любий?
- Тому що мені тяжко.
- Потім буде ще тяжче.
- Я піду звідси.
- Куди підеш?
- Куди-будь. У світ.
- Хочеш вина, любий?
- Дай!

Він пив і мовчав, дивився на світла в місті, вони поступово згасали, як і він, не всі погасли, як і в ньому не все погасло: тримала його надія, що колись йому буде ліпше.

Тільки хай лишиться сам, без обов'язків, без оков, без прикованості до цього стрімчака й до журби, що його гнітить. Він не маслина, що не може рушитися з місця, на яке засуджена долею, а людина, що ніде не сміє пустити коріння.

Уранці він пішов по рибу, що за ніч наловила у верхі, і повернувся з берега, не наважився вийти в неспокійне море, пішов у село, щоб спитати досвідчених людей, якою буде погода сьогодні та завтра.

Його не було в кімнаті, у ліжку, коли вона встала. Не повернула до кухні, лишила собі хоч трохи надії.

Де він? На морі? Забрав із собою весла.

Море неспокійне, б'ється об скелі, розбивається на потужні струмені та мільйони краплинок. І його розіб'є, пошматує зшаленіла вода, неначе молотком і ножицями, залишиться зіжмаканий і посічений на гострому камінні, море вп'є його в себе одним проковтом, риби його з'їдять, більше ніколи ні він, ні вона не їстимуть риби.

Пішла вздовж берега, могутні хвилі оббризкували її.

Де ти, любий?

Де ти?

Бігла берегом: де ти?

Ніде його нема: має надію.

Дійшла до вершка виступу: хвилі, негода, зшаленіла вода, ніхто з цієї пекельної стихії не зміг би вивільнитись. Як він міг би врятуватись?

Де ти? — кричить пискляво, задихаючись від збудження.

Поспішала через ліс: може він тут.

Де ти?

Ніде його немає.

Гарний похорон вона спорядила б, хоч і без нього, якби їй море його не повернуло. Двох священників привела б, щоб його відспівали, найкращий вінок із штучних квітів купила б, щоб кинути на широке море, і щодня приносила б китицю польових квітів, пам'ять про дорогого небіжчика. Поки не перебралася б до дітей. А може, найняла б собі квартиру, жила б на його пенсію, цю хату продала б...

Витягла з глибокої кишені старий молитовник, увесь потріпаний, із пожовклими аркушами, написаний дивною мовою, але вона до неї з часом звикла, а діставала його лише в надзвичайних випадках, і побожно прочитала:

*Бог є любов,
і хто в любові перебуває,
у Богу перебуває,
і Бог у ньому.*

А коли побачила Іванові довгі ноги на лавиці в кухні, уклінно зігнула голову й покійно проказала: «Слава Тобі, Господи!»

І пішла пустити курей із курника за літньою кухнею.

Піднесення

Спека, літо, порожнеча.

Нудьга тиняється подвір'ям, мов стара кішка, безвільно повзає по всіх кутах, відгонить змореністю.

Дебелі полівінілові листки квітів променіють темно-зеленою байдужістю.

Кішка гріє своє благословенне черево (кіт його поблагословив) на гарячих плитах.

З розпашілої шовковиці падають із плюскотом великі, зсілі краплі крові.

Жінка сидить на кам'яній лаві, нагнула рожевуватий проділ над книжкою, над гарними оповіданнями про кохання, окуляри впали на коліна, спить.

Вікна, засліплені сонцем, жмуряться на безодню, засуджені на нудьгу вічно споглядати одне й те саме видовище.

Укопані невидимими ногами в камінь, сосни відпочивають, пригнічені непорушністю.

Цикади надаремно зчиняють стрекотливий бунт.

Посеред бухти стоїть непорушний човен, у ньому щось схоже на людину, неживе, убите спекотою.

Осли в селі не ревуть, діти не кричать, жінки не сваряться.

На морській безодні лише сердитий відблиск, у повітрі мляві гарячі струмені, на небі олив'яна пустота.

Ще тільки мале зусилля сонця, тільки на ступінь вища напруга, і все з млявого сну перейде в смерть, кури поздиhaють із дзьобами, уткнутими в камінь, кішка перестане

лизати шерсть свого живота, раптово перерветься сюрко-
тання цвіркунів, жінка перестане плямкати беззубим ротом.

Лише ще трохи, лиш трохи більше мертвотності й по-
рожнечі.

Він стоїть, мляво прихилившись до огорожі, задивле-
ний у місто, не видне від спекооти.

Неприємне видовище.

Нестерпна вже й ця мертвотна втихомирність.

Злорадо й безвільно, мляво обертаючи безсилимими очи-
ма, чекав і бажав, аби щось сталося, аби вдарив грім, аби за-
валився дах, аби хтось помер від страху.

Упав вазон із туберозою.

Жінка зірвалася:

— Що сталося?

— Нічого.

— Я злякалася.

— Чого?

— Почула якийсь грукіт.

— Тобі приснилося.

— Я не спала. Я думала про книжку. Вона чудова.

— Спала.

— Лише заплющила очі. Так мені ліпше думається.

— Ти хропіла.

— Ні, це неправда.

— Я був унизу, біля моря. Здолу було чути.

— Перебільшуєш, любий.

— Розбився вазон із туберозою.

— Та нехай. Нічого.

Зіпсувала йому задоволення. Як це може бути, щоб їй
було все одно?

— Я думав, ти любиш туберозу.

— Ніколи особливо її не любила.

— Дивно. Чому ж тоді ти її стільки підливала?

— Ти зробив це мені на злість, так, любий?

— Навіщо б я робив це тобі на злість?
— Бо тобі нудно.
— Це справді так. Мені нудно.
— Чому ж ти нічого не робиш?
— Не маю чого робити. Що я можу робити, що мало б якийсь сенс?

— Будь-що.
— Стояти на голові?
— Люди стоять і на голові.
— Прошу тебе, не кажи дурниць.
— Чому ти не читаєш? Візьми в Ружичів якусь книжку.
— Не хочу.
— Йди на море, скупайся.
— Не хочу.
— Зварити кави?
— Засохне коріння туберози. Було б шкода. Гарна, мов оксамит. Вона тобі завжди подобалася. Чому тепер ти кажеш, що не любиш її?

Підвелася, зітхнувши, втомлена від його злорадих слів, і зігнулася зібрати піскувату землю й підняти труп милої рослини, немічно простертий на гарячому камені подвір'я.

Усе ж йому шкода її: зігнувся допомогти.

— Це сталося випадково, я не хотів.
— Нічого.
— Я принесу інший вазон.
— Ти малий недобрий хлопчик. Тепер каєшся.

Ось, усе зіпсувала. Завжди все зіпсує своїм незносним поведженням, своєю підлітковою інфантильністю, страшною в беззубому роті. Чому не мовчить, чому не затрясе головою, наче погрожуючи, чому не кине лиш одне коротке, просте слово, цього було б досить.

Відчув присмак міді на піднебінні, нудоту в шлунку, важкість у серці: крихкий пуп'янок доброти, слабкий і тоненький, раптово зів'яв, не показавши жодної своєї пелюстки.

І її розніженість зморщилася, відсунулася, мов слимак, неприйнята й ображена. Знову прийняла свою терпеливу згідливість, своє добровільне мучеництво. А знала вона й те, що зіпсувала йому добрий настрій, проте не могла втриматись від тих виливань ніжності. Тепер хотіла все поправити:

— Хай, любий, я принесу вазон.

Він уже забув про свої слова, але тепер не хотів попустити:

— Ні! Я сказав і принесу!

Хотів бути ображеним і нещасним. І був.

Приніс вазон із повітки, а тоді пішов до моря.

Став у мертву воду.

Ліниво думав: море — стежка без перепон, дорога без меж, мати широчіні, батько вільного блукання.

Відпливе морем у невідоме. Колись.

Покине цей гарячий кам'яний бескид, на якому навіть ящірки здихають,

і цю випалену тверду траву без соків, у якій лиш гадюки звиваються,

і цю бридку хату, у якій радість замирає,

і цей мертвий край, у якому ні шляхетності немає, ні кохання, ані навіть бажання.

Не хочу перетворитися на сірий камінь.

Заліз у мілізну й зупинився, охоплений морем до кісточок.

Відпливу колись.

Куди?

Куди-будь.

Коли?

Ніколи.

Тільки диявол прецизності підшепне дуже чіткі запитання, мрія зникає. Залишається смуток.

Залишається життя навколо нас.

Негода збиралася десь у далях, у висотах, у глибинах, шкода було б, якби вона обійшла острів, хай тільки послабшає духота, хай тільки щось станеться.

Чулося зітхання у верхівках сосон, море тихо захиталося, розбуджене, ще без явного руху, спокійне на поверхні. Тонкий холодний струмінь вітру, мов крижана нитка, проклав собі дорогу крізь розпечене повітря.

Не стало сонця, не стало тіні. Небом простягнулася синьо-жовта мла.

Де той човен із бухти, він бачив, як він стояв там, мов пришпилений. Напевно, повернувся в гавань, помітив, що заноситься на шторм.

З пристані чувся протяжний вигук: а-а-а! Наче дивування.

Наляканий жіночий голос кликав когось.

Голос уперто кликав когось, хто не чує, може, заснув.

Він поліз на камінь над водою.

За бухтою, далеко на вільному морі, зауважив суденце на розбурханій воді, носом обернене до села в затоці. Здавалося, що човен не рухається, подеколи тільки поблискувало у воді мокре весло, безпомічне в кипучій воді, потім зникав, наче потонув, і знову вискакував на самий верх хвилі, засуджений підійматися й опускатися, колихатися між небом і морем, безсилий дістатися з пастки духів бурі, неготовий їм віддатися.

Ударив на сполох малий дзвін на дзвіниці сільської церкви. Його тонке дзеленькання скидалося на переляканий дитячий вереск.

Він віддавна вже на острові, знає, що означає ось така несподівана негода: йому більше завдали страху розповіді людей, ніж те, що бачив і пережив сам. Склав долоні біля губів і спробував перекричати гуркіт моря, чимраз дужчий, чимраз страшніший:

— Ге-е-ей, вернися!

Закашлявся від напруження, проте спробував знову, перед тим як змиритися:

— Ге-е-ей, вернися!

Було безглуздо, але гарно. З помахів безпомічних весел, що безперервно втрачали опору, та й з того, що знає кожен, виразно було видно, що людина в човні хотіла повернутися, не треба було кликати. Та й непотрібно: не почує.

Проте він знову кликав.

Ге-ей, ге-ей, ге-е-ей!

Був співучасником. Був схвильований своєю шляхетністю, шкодував людину.

Така смерть, страшно, дурень, хіба він не бачив, що заноситься на бурю!

Увесь був у тому нещасті. Зрушив сам себе, було йому тяжко й приємно через чуже нещастя та через свою доброту. І знав: він повинен щось зробити.

Швидко вибрався кам'янистою стежкою, пройшов через подвір'я, крикнув жінці, щоб забрала речі до хати, бо насувається буря. Вона вже все забрала. Спитала його:

— Куди ти поспішаєш?

— Хтось забарився на широкому морі.

— А що ти можеш зробити?

— Треба йому допомогти.

— Як ти йому допоможеш?

Не знав, як допоможе, але щось він таки зробить. Такі нещастя не стаються щодня, і такі нагоди не трапляються часто. Часто ми тільки злі або байдужі; одного разу треба спокутувати. А скептики, як його жінка, питають: як?

Було прекрасним це почуття в ньому, ніжність, змішана з бажанням пожертвувати собою — так починаються великі справи. Та й причина поважна — людина в небезпеці. Може, заснув у човні, або запрацював, або є чужинцем, то й не знає, що таке море, тепер це не важливо, треба його врятувати. Як? Усе одно як!

— Люди!

Без потреби скликає їх і кричить, вони вже стоять перед хатами, у гавані, на молі, його мати стоїть на молі. Усі: старі, жінки, діти. Решти немає вдома, бозна, де вони по світах.

— Люди, хтось є на морі!

Знали ліпше й більше за нього. І хто він, і як його звать: хлопець, його мати на молі. Живе з нею сам, двоє інших синів із батьком на роботі в Німеччині.

— Треба допомогти йому, браття!

Людей було без ліку, усі мовчали. Стояли одне до одного на кам'яному березі й нахмурено дивилися на розлютоване море.

— Чого чекаємо, люди!

Човни, прив'язані до берегових стовпів, скакали, мов знавіснілі, хотіли відірватися від припонів і віддатися страхітливій грі.

Хвили заплигували на берег, мочили їм ноги, відбиваючись від молу на висоті голів.

— Сідаймо, люди! Треба допомогти людині.

— Ми послали по хлопців. У каменярю.

— Що станеться, поки вони прийдуть?

— Що Бог дасть.

Вогонь у ньому ще горів, порив підносив його. Це його година, він не може так легко її пропустити.

Заважало йому тільки вперте мовчання людей. Ухопив линву й почав тягти човен, кітвою прикований до дна.

— Стережіться, газдо, розтрощить вас на дрізки.

Не міг притягти човна, знав, що робить це даремно, на щастя, але тяг і тяг, а люди мовчали. Якби вони його хоч відговорювали. Якби не давали. Якби хоч одне слово йому сказали — схвалення або незгоди.

Стояли, мов укопані, і мовчали.

Його становище ставало смішним.

Смикнувши линву ще раз, невпевнено й мляво, побоюючись, що все-таки зрушить кітву, він подивився з надією, чи не йде жінка, вона відтягла б його від небезпеки.

І жінки не було.

Тоді випростувався, струсив морську піну з плаща й штанів та повільно став у ряд із селищанами, засоромлений своїм піднесенням, що нагло минулося.

Люди мовчали й дивились у море.

Не самим хлібом живе людина

Тільки потім пригадав жінчині збори, чорну сукню та чорну хустку. Це недарма.

А коли повернулася, тиха й сумирна, був певний. Проте не хотів питати: де ти була? Могла б і не казати.

Сказав:

— Багато людей було в церкві?

Жінка поглянула на нього, здивована: хіба він знає? І спустила очі, не варто було заперечувати:

— Багато.

Було це також її виправдання.

Але він не приставав на причину кількості:

— А відколи ти ходиш на меси?

— Сьогодні пішла.

— Навіщо?

— Не знаю.

— П'ятнадцять років не ходила. Від маминої смерті.

— Не ходила.

— А чому сьогодні пішла?

— Не знаю.

— Нічого мені не сказала.

— Боялася тебе.

— Виходить, ти знала, що я з цим не згоден.

Жінка мовчала. Знала.

Але він сам не дуже знав. Поготів не знав справжньої причини того, чому не погоджується з її відвіданням

церкви. Найпростіше пояснення — йому вадило, що змінюються життєві звички. Та й дивно, що не спитала про його думку. А ще не добре, що піде чутка про те, якими вони стали святобожними.

— Чому ти це зробила?

Ставив їй даремні запитання, бо справу зроблено, а він не знав, як учинити: чи виляяти її, чи спокійно з нею порозмовляти, а чи байдуже повз усе пройти. Міг це все зробити з однаковим обґрунтуванням. Справді, треба було тільки виробити свою думку про це, досі він її ще не мав. Але був суворий, про всяк випадок.

Зустрілись, однак, у невідповідну хвилину. Або вона вранці встала лівою ногою, або поклала собі обстати нарешті за якесь своє право, або ж Свята меса дала їй силу перемінитися вже раз у настобурчену кішку.

— Чому я це зробила? — повторила його запитання для початку, щоб саму себе розпалити. — Та що ж я такого зробила? Пішла до церкви, так, як це робить багато людей. Чи це злочин?

Її твердість його зм'якшила:

— Та ні, не злочин, я цього не казав. Чому ти перекручуєш мої слова? Я лише питаю: чому?

— Чому?

Її невимовне страждання переростає у святу лють:

— Ти питаєш чому? Тому що з мене всього досить. Сиджу тут день у день, ніхто на мене не гляне, ні до кого слова не промовлю, ти ходиш своїми дорогами, ніхто до мене не приходить, так, наче це чумна хата. Я знудьгувалася за людськими обличчями, ось чому!

— Якщо це є причиною, то ти могла піти в село.

— Не лише це.

Її внутрішній вогонь поривно розгорявся. Він не знав, що в ній ще може щось запалитися.

— Яке моє життя, скажи сам! Але скажи чесно. Я стала, наче звірина, прости, Господи. Варю, їм, перу, сплю, годую кури, і це все. А я теж маю душу. Що мені вдіяти з душею?

Він справді не думав про те, чи вона має душу і що їй із нею робити.

— А душа теж шукає свого, — вела далі збунтована жінка. — От, коли ти ввечері нап'єшся, заснеш і захропеш, я виходжу перед хату, сідаю на лавку, дивлюся на зорі на небі і — плачу. Порожньо в моїй душі.

— А в чийй душі повно?

— Не знаю. У твоїй теж порожньо. Не пив би стільки, якби не було порожньо.

— А тобі шкода, що я п'ю? Я п'ю мало. Лише коли є.

— Все одно. Мені не шкода. Я маю інші клопоти. Отож сиджу перед хатою, на небі зірки, чудо Господне, місяць сяє над морем, ніч шепоче біля мене, сумно мені на душі, та й думаю: Боже, чому я живу так порожньо? Складаю день і ніч, ранок і вечір, а в мені нічого, наче в курці. Сум.

— Кури не знають суму.

— Я знаю, чоловіче. Весь час хапаю себе за горло, щоб не завити від муки.

— Чому, жінко, що тобі Бог дав?

— Пусто в мене на душі. Порожнє моє серце.

— Та хто ж тобі винний у цьому?

— Ніхто. Моє нещастя, може. Моє життя, може.

— Тому що ми бідні?

— Тому що ми вбогі серцем, бідні на гарні думки. Ба-чиш, життя щодалі більше вислизає, дітей ми втратили, віддалились одне від одного, слова теплого не кажемо ні одне одному, ні іншим людям, іду пустою стежкою, нічого не очікую від завтрашнього дня, від жодного дня більше, лише провалля й безглуздість переді мною. І страх.

— Страх від чого?

— Від Божого гніву.

- Ти все це чула від попа?
- Сама це відчуваю.
- Чому не читаєш романи? Колись ти брала їх у Ружичів.
- Я пробувала, але на одне місце повертаюся по кілька разів, нічого не пам'ятаю. А тоді думаю: як це раніше моє життя було повним?
- Коли це було?
- Давно.
- Ти була молода.
- Не тому. А тому, що я в щось вірила. У життя, у тебе, у дітей, у щось незнане, що буде гарним, у якусь надію, все одно, у що. Старість найогидніша тим, що відбирає в нас здатність у щось вірити.
- В оману!
- Все одно. Усе одно! Важливо, щоб душа не була порожньою.
- І тоді ти згадала про церкву й попів.
- Пригадала собі дитинство. Пригадала собі перше причастя й першу довгу сукню з вінком на голові. Я ніколи не була щасливішою в житті.
- Чи справді ніколи?
- Це було чисте щастя. Усе біле. Без сліду думки про себе.
- Щастя завжди є думкою про себе.
- Ні. Справжнє щастя — це дарування, самозабуття. Віддавання себе чомусь важливішому за нас.
- Богові! — сказав він, вражений.
- Бог — усе те, чого ми не знаємо, усе те, чого бажаємо, але не розуміємо, усе те, що можна зрозуміти не розумом, а серцем.
- Попівська балаканина!
- Бог — охорона від безглуздя, від страху, від самотності.
- Бог — омана. Як я можу вірити в те, про що знаю, що не існує.

— Якщо я хочу повірити, то існує. А коли існує, хай навіть у моєму бажанні, то не омана.

— Чому нам не повірити в те, що людське?

— Усе людське оманливе.

— Дурниці! Адже це вершина розуму.

— І розум не зробив мене щасливою.

— Великий розум!

— Який є, такий є.

Не здавалася, боронила свою віру.

Здивувався: перший раз у житті ця сумирна жінка випростувалась і мала свою волю. Або її відчуття порожнечі велике й важке і вона боронить здобуту оману, або вона боронить потребу, яка для неї стала істиною.

Ходив після того побіля цвинтаря, виліз на лісистий ко-согір і пробирався крізь гущавину сосон, дивлячись на пучину, відтак спустився до морського берега й ступив на дрібну рінь.

Порожнеча, думав.

Пустота, думав.

Дурна жінка, що їй спало на гадку! Як вона це сказала: «Я вірила в життя, у тебе, у дітей, у щось гарне, у якусь надію».

І що тепер? Життя від неї тікає, я для неї — не підтримка, діти навряд чи й знають, що ми ще живі, нічого гарного не затрималося, надія давно вивітрилася.

Дурна жінка, навіщо їй треба про це думати? Як тільки людина починає про це розмірковувати, то вже готова — втрачає спокій і рівновагу.

Хай її дідько візьме, він не піде її дорогою. Навіщо йому здалося думати, чи його серце повне, а чи порожнє, чи в нього душа задоволена, чи сумна. Від чого було б його серце повне? Від років, що дедали більше його пригнічують? Від вигорілих бажань? Від оцього злиденного ув'язнення, з якого не може звільнитися? Від пустих мрій, що на його життєвій дорозі лишилися, як порожні гадючі колушки? Від

кохання, що від нього не зосталося навіть попелу? Від самотності? Від безглузлого тривання в житті?

Ні, він не ставитиме собі нерозв'язних питань, не буде себе вбивати. Житиме, як і досі.

Але, справді, хто на світі радіє, що він живе? Хіба він радіє, що хтось живе?

Чи він ще чимось тішиться? Нічим, здається.

Ходив чимраз повільніше, думав чимраз болісніше, западав щораз глибше в те, від чого тікав.

Одного дня опинився біля церкви поблизу жіночого монастиря.

Із церкви чулася музика.

Що це за музика? Чому тепер, перед полуднем? Для кого?

Ласкава, приємна днина пізньої весни, передполуднева година після ранку, перед полуднем, день ані не починається, ані не завершується, щоб його означити молитвою, не неділя, не свято — чому ж тоді в церкві музика?

Увійшов і зачудувався з темряви та свіжості, поки не зрозумів, що це лише перше враження через яскраве світло й тепло весняного сонця надворі.

У церкві не було нікого, цілком пуста: ряди лавок, клепала, образи й статуї. Богородиця з Ісусом на прибраному вівтарі, повному рушників і золотисто-білої барви. Але церковна нава сповнена музикою. Долинала звідкілясь із висоти, тремтіла в порожньому просторі, відбивалась об стіни й поверталася до джерела та початку, зустрічаючись із новими хвилями музичних тонів, змішувалася з ними, створюючи нові співзвучності, аж поки не завмирала.

Сів у лавку посеред церкви, залитий музикою, що спадала звідусюди.

Грали ніжні й жагливі руки, на фісгармонії, захованій десь на церковних хорах.

Він не дуже розумівся на музиці й не соромився в цьому